

Соціальна ґенеза права

Мацак Олександр

01-20-17

Грудень
2020

Соціальна Ґенеза права -

Це процес виникнення і розвитку права як регулятора відносин між людьми в суспільстві.

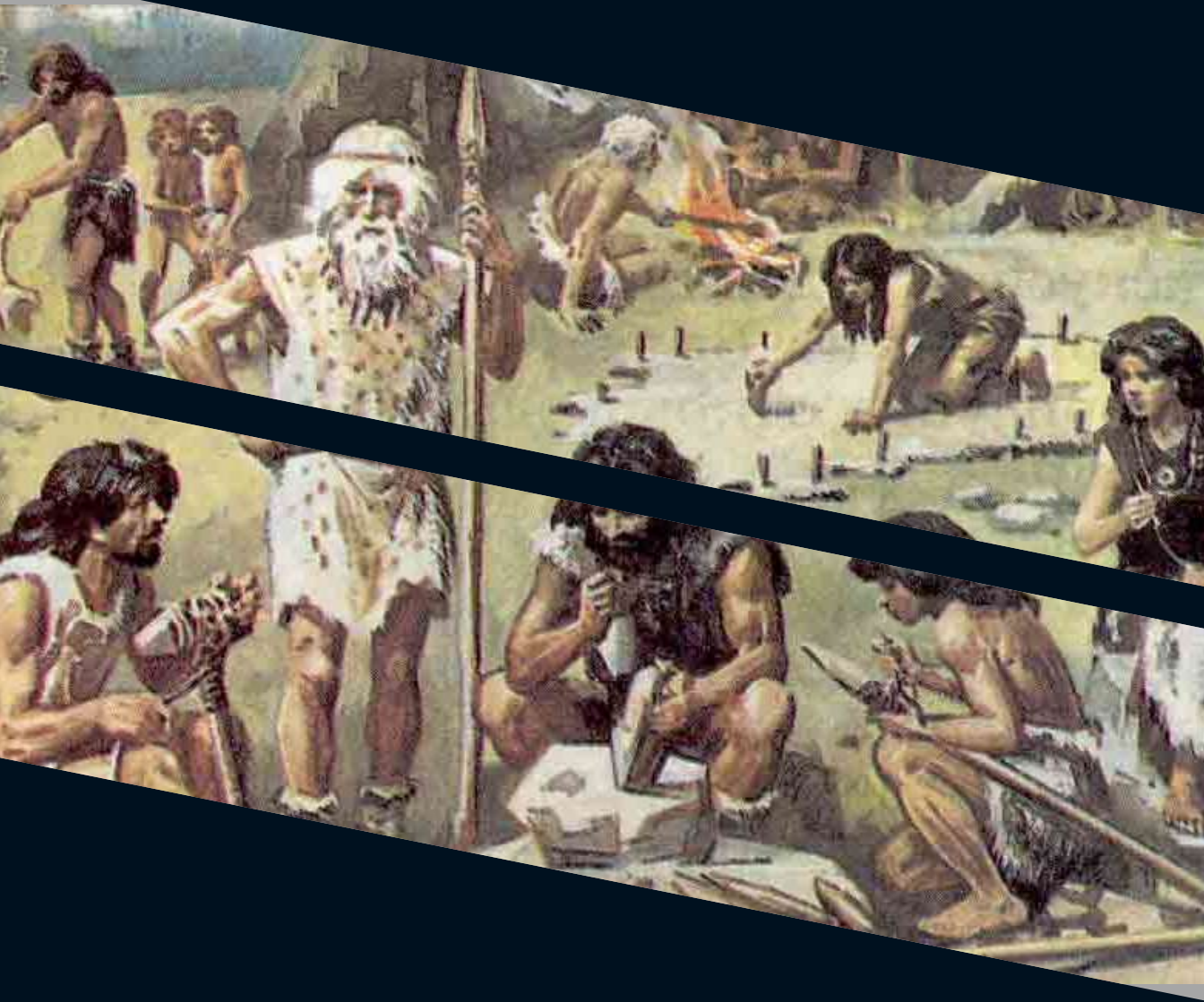

Причини виникнення:

Антрополого-соціальні (грец. ανθρωπός), адже необхідність у праві зумовлена природою людини як соціальної істоти.

- Людина, з одного боку, потребує спілкування, що породжує співпрацю, а з іншого – становить загрозу інтересам одне одного, що обумовлює конфлікт.
- Утворення суспільства відбувається через визнання людьми одне одного носіями свободи і надання переваги кооперації перед конфліктом. Це зобов'язання співіснувати і співпрацювати вимагає певних правил урегулювання.

Історія права:

Історія права починається з появою **архаїчних форм** суспільства (первісної громади). Лише згодом утворюється держава, де право набуває специфічних рис.

- У цьому контексті можна говорити про додержавне (архаїчне) право і право в умовах суспільства, організованого у державу.
- Первісне суспільство – **потестарне** (лат. potestas): влада не має державно-політичних форм, носієм цієї влади є вся громада, а способом реалізації – первісне самоврядування.
- Додержавне право в первісній громаді формується як **монорами** – єдині загальнообов'язкові правила поведінки.

Нормативне регулювання в первісній общині:

- Влада базувалася на сімейних відносинах
- Влада була безпосередньо суспільною: засновувалась на принципах первісної демократії
- Влада не передбачала наявності спеціальних органів, що здійснювали б примус від імені держави
- Відсутність поділу суспільства на соціальні групи

Функції:

- Воєнно-захисна
- Контрольна
- Перерозподілу суспільного продукту
- Покарання за порушення табу, вчинення релігійних злочинів, вбивство серед членів роду
- Організуюча
- Підтримка порядку

Ознаки:

Соціальні норми за первіснообщинного ладу:

Табу

- Обов'язкові та незаперечні заборони на вчинення певних дій, порушення яких сприймалось як виклик надприродним силам та каралось найтяжчим покаранням

Ритуали і обряди

- Правила поведінки, де акцент робився на зовнішній формі їх виконання, яка була суворо канонізована та мала масовий характер

Міфи

- Перекази, розповіді про духів, богів. Предків, які передавали інформацію про належну поведінку

Звичаї

- Правила поведінки, що склалися історично протягом тривалого часу і набули загального характеру внаслідок їх багаторазового повторення

Релігійні норми

- Правила поведінки, які регулювали відносини між людьми на основі їх первісних релігійних уявлень, ставлення до надприродних сил

Норми первісної моралі

- Правила поведінки, що ґрунтувались на первісних уявленнях про добро і зло, справедливість, гідність та ін.

закінчився біологічний
розвиток людини, з'явилися
житло і знаряддя праці

життя людей
впорядковувалося за
допомогою загальних правил
поведінки

**Під час первісної
общини**

з'явилася соціальна
організованість, що
формувався завдяки
колективізму у виробництві і
споживанні

люди об'єдналися у колективи,
побудовані на родинних
зв'язках з владою ватажка

Чинники виникнення права:

Ознаки права:

- Системність
  - Державна забезпеченість
  - Справедлива міра свободи і справедливості
  - Обов'язковість
  - Об'єктивність
  - Нормативність
- Формальна визначеність
  - Засіб досягнення соціального компромісу

Етапи виникнення права:

Виникнення на основі повторюваних суспільних відносин, сталих соціальних норм – **табу та звичаїв**, перетворення їх на **правові звичаї**, санкціонування владними суб'єктами призвело до формування **звичаєвого права**

1

На основі судової практики формуються **судові прецеденти** (рішення преторів в Стародавньому Римі та ін.)

2

Поступово основною формою права стають **нормативні акти** (Закони Ману в Давній Індії, Закони Солона в Стародавній Греції, Закони XII таблиць у Римі та ін.)

Відмінності за:	Для норм-звичаїв первісного суспільства характерно:	Для норм права в державі характерно:
<p>способом виникнення</p>	<p>Виникають поступово в процесі спільного життя людей внаслідок багаторазового повторення суспільних відносин; суб'єктом їх утворення є вся община</p>	<p>Формуються в суспільстві, організованому в державу, внаслідок постійного повторювання однотипних відносин та формулюються уповноваженими державними органами</p>
<p>вольовою спрямованістю норм</p>	<p>Виражають волю всієї общини, роду або племені; нормують працю їх членів; регламентують реалізацію суспільних потреб; регулюють відносини у процесі спільного виробництва та розподілу продуктів тощо</p>	<p>Виражають волю соціальної групи, що перебуває при владі; закріплюють економічну та соціальну нерівність; певною мірою регулюють загально-соціальні відносини</p>
<p>формою зовнішнього вираження</p>	<p>Існують в усній формі у свідомості людей, передаються з покоління в покоління</p>	<p>Є письмовими документами різноманітних правових форм: нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів, правових прецедентів, правових доктрин, релігійно-правових текстів</p>

Відмінності за:	Для норм-звичаїв первісного суспільства характерно:	Для норм права в державі характерно:
<p>часом набрання сили</p>	<p>Виникають і відмирають поступово, без чітко встановленого порядку;</p>	<p>Набирають чинність чи припиняють дію офіційним шляхом, у суворо встановленому порядку, а також у результаті індивідуального або колективного волевиявлення</p>
<p>засобами регулювання</p>	<p>Не знають поділу на права і обов'язки; використовують заборони, згодом - зобов'язання і загальні дозволи як засоби соціального нормативного регулювання</p>	<p>Передбачають поділ на суб'єктивні права і суб'єктивні юридичні обов'язки; установлюють правові загальні дозволи, зобов'язання і заборони як засоби правового нормативного регулювання</p>
<p>способом забезпечення виконання</p>	<p>Здійснюються відповідно до звички, традицій, внутрішнього переконання, громадського осуду; у разі їх порушення примус виходить від роду або іншої соціальної спільності</p>	<p>Забезпечуються всіма засобами суспільного і державного впливу, у тому числі застосування державного примусу - у разі, якщо владні розпорядження не виконуються добровільно</p>

Теологічна теорія

Право було створене Богом і дароване людині через пророка чи правителя.

- *«Світ заснований на ієрархії форм, на чолі якої стоїть Бог. Підпорядкування існує і в системі законів — вічних, природних, людських, божественних».*

Тома
Аквінський

Теорія примирення

Пояснює виникнення права необхідністю розв'язання конфліктів між родами через укладання договорів про примирення, які в подальшому стають правом.

- *«У розв'язанні конфліктів між родами було зацікавлене все первісне суспільство. Договори про примирення (усні або письмові) через повторення типових ситуацій поступово перетворились на юридичні норми».*

Гарольд
Берман

Теорія природного права

Природні права належать людині від народження, однак будь-які закони (навіть закони природи) потребують гарантій. Тому люди відмовилися від можливості самотійно захищати свої права і домовились утворити державу, яка має право видавати закони і супроводжувати їх санкціями.

- *«Правові настанови Бога віддзеркалюються в розумі людини і за допомогою незалежної волі втілюються в її діях задля досягнення обраної мети».*

ДЖОН
ЛОКК

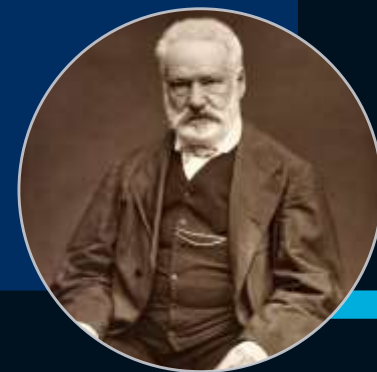

Історична концепція

Історична школа права відстоює тезу про те, що право виникає спонтанно, як мова народу, виростає з «народного духу як рослина із зерна» і набуває характеру, притаманного тільки певному народу.

- *«Право — історичне явище, обумовлене етнокультурними факторами, і водночас вони перебільшували значення суспільної свідомості, відхиляли абстрактні методи оцінки права, не давали однозначної відповіді на питання про те, що слід розуміти під «народним духом», який проявляється у звичаях».*

Віктор
Гюго

Психологічна теорія права

Пов'язує витoki права з особливостями людської психіки, у структурі якої можна виділити специфічні правові переживання – емоції обов'язку, проекцією яких є позитивне право.

- *«Психіка людей - чинник, що визначає розвиток суспільства, в тому числі його мораль, право, державу».*

Лев
Петражицький

Право в системі соціального регулювання:

Поведінка людей в суспільстві впорядковується за допомогою різноманітних соціальних норм – правил, які є взірцем такої поведінки.

Соціальні норми – це правила поведінки загального характеру, ефективна дія яких у суспільстві забезпечується засобами соціального впливу.

Визначають
межі можливої та
бажаної поведінки

Орієнтир у виборі
соціально-схвальної
поведінки

Формуються
в процесі
життєдіяльності
людей

Мета -
організованість
в громадських
відносинах

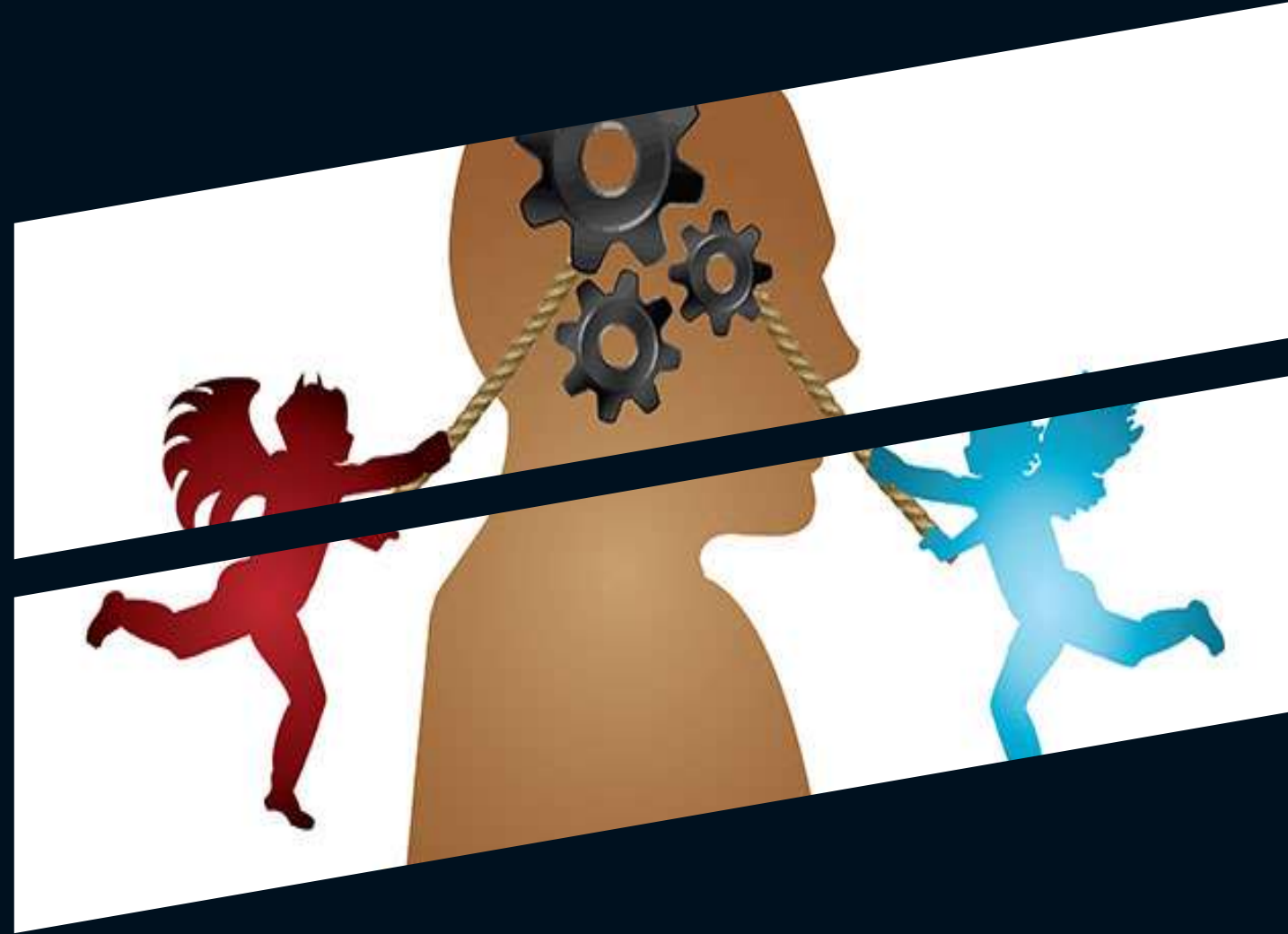
Загальні риси:

Є
засобом
контролю за
поведінкою
людей

Право і мораль

Право і мораль - основні соціальні регулятори поведінки людини.

Мораль (лат. mores – звичаї) – це система світоглядних настанов, принципів і норм поведінки, які втілюють уявлення про добро і зло, належне і неналежне, справедливе і несправедливе.

Спільні риси

Є соціальними нормами і мають нормативність

Виступають як міра свободи індивіда

Засновані на справедливості

Мета – регулювання поведінки людей для розвитку суспільства

Носієм індивідуальної моралі є особистість, носієм групової моралі – певна група людей (професійна корпорація, етнічна група, релігійна конфесія, конкретне суспільство тощо).

Право і мораль мають **спільну ціннісну основу** і служать одній меті – забезпеченню мирного співіснування людей у суспільстві. Разом з тим у процесі диференціації моралей первісного суспільства вони стали самостійними соціальними регуляторами.

Відмінності між нормами права і моралі

За походженням:

Мораль формується стихійно, має неофіційний характер і не є загальнообов'язковою;

право ж має офіційний характер і є загальнообов'язковим.

За сферою регулювання:

мораль поширюється на всі сфери життя людини, включаючи міжособистісне спілкування (кохання, дружбу);

право регулює лише найважливіші відносини, які мають суспільне значення.

За формою вираження:

мораль знаходить втілення у традиціях, звичаях, ритуалах, релігійних заповідях, фольклорі тощо; систем моралі в суспільстві може бути водночас декілька.

право ж виражається в нормативних актах та інших офіційно визнаних джерелах права. При цьому право існує у вигляді єдиної узгодженої системи норм

За ступенем деталізації:

мораль містить лише загальний напрямок дій («золоте правило моралі» вимагає чинити відносно інших людей так, як хочете щоб люди вчиняли відносно вас, не розкриваючи конкретні форми таких вчинків);

Право містить точні та деталізовані правила поведінки.

За засобами забезпечення виконання:

мораль забезпечується внутрішнім переконанням людини і громадською думкою, а санкціями є докори сумління і громадський осуд.

Натомість право гарантується владним примусом, і порушення правових норм, тягне за собою також юридичну відповідальність

Конфлікти між правом і мораллю:

Виникають, *наприклад*, у питаннях, пов'язаних із **розпорядженням людиною власним тілом**: евтаназія, трансплантація органів, переривання вагітності, проведення клінічних випробувань лікарських засобів на пацієнтах, репродуктивні технології, генна інженерія і т.п.

Взаємодія права і моралі:

Відбувається в процесі **правозастосування**. Так, норми права нерідко містять поняття, з моральним оцінюванням яких пов'язані певні юридичні наслідки, як-от «образа особистої гідності», «недобросовісна конкуренція», «низькі мотиви» і т.п. (оціночні поняття).

Вплив права на мораль виявляється в тому, що право виступає умовою реалізації моральної свободи людини в суспільстві та встановлює межі цієї свободи. У зв'язку з цим одним з найскладніших питань є питання про те, які моральні вимоги **повинні забезпечуватись** нормами права, а які – **ні**.

Чи є зв'язок між правом і мораллю необхідним?

Прихильники юридичного моралізму

- Право може бути використано для зміцнення суспільної моралі. Прикладами такого «морального виховання» громадян є законодавча заборона гомосексуалізму, проституції, порнографії, абортів, які до 1950-х років практично у всьому світі вважались злочинами і тягнули за собою кримінальну відповідальність.

Правовий лібералізм

- Будь-яка «моральна поліція» знищує самобутність людей як рушій прогресу і призводить до застою та загибелі, а тому право повинно забезпечувати максимально можливу свободу морального вибору. Так, Дж. С. Мілль стверджує, що обмеження особистої свободи людини можливе лише задля попередження спричинення шкоди іншій людині.

Право і релігія

Релігія (від лат. religare – пов'язувати) – це система поглядів на світ, заснованих на вірі у надприродні сили, зумовлена цим світоглядом організація життя людини, яка охоплює дотримання певних правил поведінки та культові дії, спрямовані на комунікацію з богами.

Спочатку **релігія, право і мораль** становили єдину систему соціального регулювання: правила поведінки були водночас і релігійними законами, і моральними вимогами, і нормами права.

Такий зв'язок підтверджується тим, що у багатьох давніх мовах відсутнє окреме слово «право».

Наприклад, у санскриті слово «дхарма» означає водночас і «право», і «релігію», і «належну поведінку», тобто сукупність правил, дотримання яких необхідне для підтримання космічного порядку.

Натомість для більшості сучасних європейських правових систем характерне відокремлення права від релігії та пріоритетне становище першого в системі соціального регулювання.

Спільні ознаки норм права і релігійних норм:

Релігія, як і право, приписує людям належну поведінку, тобто є регулятором суспільних відносин.

Як право, так і релігія тісно пов'язані з ритуальними діями.

Право і релігія є переважно формалізованими і спираються на авторитетні писані джерела, які потребують тлумачення.

І релігія, і право об'єднують людей в певну організацію, що передбачає наявність системи владних інститутів (відповідно церква і держава).

Між світським правом і релігією існує низка відмінностей:

1

- Норми релігії поширюються на спільноту віруючих відповідної конфесії. Натомість норми права є загальнообов'язковими і поширюються на всіх членів суспільства.

2

- Норми релігії регулюють як внутрішні, психічні процеси у свідомості людини (думки, наміри, бажання), так і зовнішню поведінку, у той час як правові норми встановлюють межі зовнішньої поведінки людини.

Універсалізм права:

Проявляється у тому, що воно гарантує **свободу віросповідання** – свободу обирати, мати, змінювати, сповідувати (зокрема, і публічно) будь-яку релігію або не сповідувати жодної та бути атеїстом.

Релігійна свобода може бути **розумно обмежена** в інтересах прав інших осіб, публічного правопорядку, суспільної моралі тощо. Держава намагається в різний спосіб збалансувати релігійну свободу та інтереси суспільства (наприклад, *обов'язок фотографуватися із відкритим обличчям для отримання певних документів*).

Право і політика

У найширшому сенсі **політика** (від грец. πόλις – місто, держава, суспільство, політична спільнота) – це публічні відносини, спосіб жити разом, участь в управлінні спільнотою, тобто у здійсненні публічної влади.

Фактично **кожна людина**, підтримуючи певну політичну силу або не підтримуючи жодну, проте будучи членом суспільства і перебуваючи в публічному просторі, **залучена у політику**. У цьому сенсі Арістотель назвав людину **«політичною істотою»**.

Співвідношення норм права і політики:

Право і політика мають **спільну мету** – необхідність узгодити інтереси окремих людей між собою та з інтересами суспільства в цілому.

У політиці це узгодження відбувається виходячи із **співвідношення сил і політичної доцільності**, тоді як у **праві** критерієм розв'язання конфліктів є **справедливість**, до якої може апелювати навіть найслабший.

Отже, право протиставляє фактичній нерівності учасників суспільних відносин їхню рівність перед законом і судом.

Для чого потрібна легітимація?

Будь-яка публічна влада потребує суспільного визнання, або **легітимації** (від лат. lex – закон). Легітимація в сучасному світі здійснюється через закріплення механізму формування та функціонування владних інститутів у праві.

Право встановлює чіткі **межі втручання влади** (зокрема, захищаючи право на приватність, забороняючи цензуру, закріплюючи принцип «дозволено все, крім того, що прямо заборонено нормами права» тощо). Визначає межі застосування владного примусу, пов'язаного з необхідністю підтримання правопорядку.

Верховенство права:

Загальний правовий принцип, який вимагає забезпечення панування права в суспільстві, унеможливорює свавілля органів державної влади.

- Домінування політики над правом проявляється у **свавіллі державної влади** і використанні права як засобу політичного насильства, *наприклад, в ухваленні очевидно несправедливих законів і нехтуванні правами людини з мотивів політичної доцільності.*
- На противагу цьому принцип **верховенства права** передбачає пріоритет права над державою і обмеження державного свавілля правами людини.

Право та економіка

Економіка (від давньогрец. οἰκονομος – спосіб або мистецтво хазяйнування) – це сфера забезпечення потреб людини і суспільства, що включає виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ, а також відносини, що виникають у цих процесах.

Право впливає на економіку у такі основні способи:

1

- **визнає** сформовані економічні відносини, гарантує їх стабільність, зумовлену матеріальними умовами життя;

2

- **охороняє і захищає** існуючі економічні відносини (застосовує санкції при зловживанні рекламою, товарними знаками);

3

- **стимулює** виникнення і розвиток нових економічних відносин або **гальмує** небажані відносини).

Теоретичні основи розуміння права і економіки:

- Теоретичні основи розуміння співвідношення права і економіки були закладені у **класичній політичній економії**, «батьком» якої вважається А. Сміт .
- У ній обстоювалися такі головні ідеї: основою багатства є праця, головним чинником зростання багатства є поділ праці, що підвищує її продуктивність, праця також виступає критерієм обміну товарами.

Прикладом **абсолютизації економічної сфери** суспільного життя, у залежність від розвитку якої було поставлено всі інші, був марксизм.

З точки зору **марксизму** саме економічна сфера є «базисом» будь-якого суспільства, і від цього базису як матеріального втілення ступеня суспільного розвитку залежать інші, нематеріальні, включаючи й державу та право.

У 20-30-х рр. ХХ ст. варіант концепції **«правового економізму»** дослідив, що право може існувати тільки в капіталістичних суспільствах, у яких ізольовані автономні власники товарів пов'язані між собою ринковими відносинами еквівалентного обміну.

Право та економіка

У сучасних умовах продовження лінії уваги до економічних явищ основ права стали неklasичні теорії економічного аналізу права: акцентує увагу не на історичному розвитку суспільства, а на індивіді, який раціонально діє заради задоволення потреб.

- У державах **перехідного типу** головну роль відіграє орієнтація на сучасні форми організації економічної сфери, насамперед її ринкові форми.
- Це передбачає водночас і **значне посилення ролі права**, оскільки обмін результатами економічної діяльності означає перевагу регулятивної функції ринку, для здійснення якої право є сукупністю умов, що маю договірний характер.

Висновок:

Отже, соціальне регулювання здійснюється в різних формах. Воно не замикається на якомусь одному регуляторі. Навпаки, соціальне регулювання відображає (опосередковує) всю багатогранність, складність людського буття.

Перевір себе!?

- 1** У чому полягають антропологічні чинники виникнення права?
- 2** Чому право – це соціальне явище?
- 3** Як пов'язані між собою право і мораль? Чи є цей зв'язок необхідним?
- 4** Як пов'язані між собою право і релігія? Охарактеризуйте особливості світського права та релігійного.
- 5** Чи політика визначає зміст права, чи право визначає спрямованість політики?
- 6** Як пов'язані між собою право і економіка? Чим відрізняється некласичний підхід до дослідження права й економіки від марксистського?

**Дякую
— за —
увагу!**